

Koltai Tamás

Hírhedett zenésze a világnak

Remek könyvet írt Barry Millington, a *London Evening Standard* vezető zenekritikusa, a *Wagner Journal* szerkesztője (több Wagner-tomus szerzője és szerkesztője) a Wagner-bicentenáriumra. A mű az évfordulóra jelent meg Angliában, a Rózsavölgyi és Társa dicséretes gyorsasággal már a következő évben (2013-ban) kihozta magyarul, Garai Attila szabatos, élvezetes fordításában és pompás könyvvezetési kivitelben. Nagyszerű időtöltés olvasni és nézegetni. (Több mint kétszáz kép is van benne.)

A *Richard Wagner – Bayreuth varázslója* okos, lendületes, szellemes és könnyen fogyasztható olvasmány. Azoknak szól, akik járatosak, de nem bennfentesek a hírhedett zenész világában. Nem alapfokú vagy előkészítő tanulmány: nem felel meg egy Wagner-kurzus nulladik évének. De szakbarbároknak sem ajánlom, akik úgy érzik, hogy már mindent tudnak a wagneri összművészetről, és új fölfedezéseket várnak egy-egy zenedráma egészéről vagy partikularitásáról. Annál inkább azoknak, akik többé-kevésbé ismerik a műveket,

van fogalmuk a szerző zenei forradalmáról és ellentmondásos személyiségéről, de mindezt egy elfogulatlan, közvetlen és kortárs szemlélő tükrében szeretnék látni, aki lazán, könnyedén és oldottan tudja mai kontextusba helyezni tárgyát.

Millington nem ismeri a nagyképűséget, olyan természetesen mesél a Wagner-mitológiáról, mintha csak a közértbe szaladt volna le parizerért. Hogy csak egyetlen operaelemzéséből hozzak példát, a *Lohengrin* hattyúját „szárnyas közlekedési eszköznek” nevezi, az opera előjátékát „egy szuszra elmondott zenei gondolatként” aposztrofálja, a címszereplő problémáját (ti. hogy ne kérdezzenek tőle semmit) a szerzőnek a mamájához való viszonyára vonatkoztatja, és fölveti, hogy a nászindulóra esketett mai szerelmespároknak vajon eszükbe jut-e, hogy a zengzet elcsitulta után nem sokkal bekövetkezik az új házások életkatasztrófája.

Mindez nem jelenti, hogy a könyv írója ellazsálja vagy elkönnyelműsködi az életművet. Bár elmeséli a nevezetes sztorit – maradjunk a *Lohengrinnél* –, miszerint Wagner marienbadi fürdőkúrája alatt a „hidroterápiás intézmény” kádjában időzve érzett ellenállhatatlan vágyat a hirtelen kifundált cselekmény lejegyzésére, és megszakítva a gyógykezelést, félig nedvesen rohant haza papírra vetni (nota bene: a dátumszerűen igazolt lejegyzés alig különbözik a végleges változattól), azért nem ezen az anekdotaszinten kezeli a wagneri koncepciót, hanem gazdagon értelmezett, részben Feuerbach hatását tükröző megváltástörténetként. Millington művelt, tájékozott és szakszerű, csak nem hajlandó tudományoskodni. De eközben számos mély és átütő elemzést hagy maga után, megvilágít homályos pontokat, új szempontokat vet föl a művekkel és az alkotó személyiségével kapcsolatban, s értelemszerűen vitatkozik is a régiekkel.

A rövid fejezetekre osztott könyv egyes egységei az operák keletkezését és értelmezését foglalják magukba, pontosabban csak a „bayreuthiakét”, vagyis *A bolygó hollanditól* kezdve azokat, amelyeket ő maga és az utókor méltónak talált a szentélybe való bevitelre. (Legalábbis eddig. Többen próbálkoztak a korai művek egyenjogúsításával – egyelőre hiába. Millington is beszámol a legutóbbi – sikertelen – kísérletről, amelyet az hiúsított meg, hogy nem a Wagner család ezt preferáló ága került pár éve az Ünnepi Játékok élére.) Ezek az értelmezések magvasak, és egyaránt támaszkodnak korábban dokumentált eredményekre, új (vagy újonnan talált) forrásokra, illetve a szerző önálló szellemére, amely mitologizálástól, lila-ságtól és szenvelgésről mentesítve, közérthetően és üdítően adja elő a lényegét.

Mindegyik mű megkapja a maga alapértelmezését, kibővíve keletkezésének körülményeivel, a magánélet legtöbbször határozottan inspiratív vonatkozásaival, gondolati-filozófiai háttérével, különös tekintettel arra, hogy Feuerbach, Schopenhauer és Nietzsche közül ki hatott adott pillanatban legélénkebben a Mesterre. Az „adott pillanat” néha évtizedeket jelent, hiszen Wagner témái, operáinak tervei és a művek tető alá hozása hosszú életszakaszokat ívelnek át. Így aztán sok minden újra és újra előbukkan Millington narratívájában, mondhatjuk stílszerűen: „vezérmotívum” formájában – ezekre ő maga figyelmeztet, zárójelben megjegyezve, hogy melyik fejezetben volt, illetve lesz még ugyanerről szó. Az például, hogy az egyik nagy szerelem, a Mathilde *Wesendonck* iránti (az ihletéből született daloknál nem a könyvbéli, hanem a *Wesendonck* írásmód használatos) minden bizonnyal fizikailag beteljesületlen maradt, oly gyakran nyer említést, hogy szinte megsajnáljuk a szimpatikus párt: igazán megérdemelték volna a teljesebb élményt. Annál inkább, mert Wagner elég nagy kurafi volt – mint arról jelesül és gyakran név szerinti említéssel értesülhetünk.

A darabok értelmezése tiszta, világos, és a mai gondolkodás számára is evidens; úgy tűnik, hogy Wagner a kortársunk. A mitológia és a politika – a szerző talán két legfontosabb közege – misztifikálás nélkül, tárgy-szerűen szerepel az inspiratív tényezők között. S persze a zenei megformálás forradalmi újdonsága is, az a szakadatlan fejlődésvonal, amely a Wagner-opusok folyamatos keletkezéstörténetét jellemzi. Millington

nem fukarkodik a konkrét zenei magyarázatokkal, egyes részletek muzikológiai vizsgálatával, de ezt is különös ökonómiával teszi, nem terheli agyon velük a leírást, csak egy-egy különleges részletnél mélyül el a szakszerűségben. E tekintetben is irigylésre méltó módon kerüli el a zsúfoltságot, az agyonbeszélést és az okoskodást. Talán a *Ring*-ciklus összelemzése marad el súlyában és terjedelmében attól a mélységtől, amelyet ez a monumentális főmű megkívánna.

A művek summája nem tér ki a megjelentés – az operajátszás – lehetőségeire és problémáira (nem is fért volna bele a könyv szerkezetébe), de azért Millington a sorok közé bújtatva, sőt néha *aperte* is (a Bayreuth történetével foglalkozó fejezetben) érzékelteti a Wagner-életmű rendezői színházi lehetőségeit, és minden kétséget kizáróan az új, bátor interpretációk oldalán áll. Ezt néhány megjegyzésén kívül a könyv képanyaga is sugallja, amely a legutóbbi, olykor polemikus, de mindenesre jelentős előadások közül sorjázatot jó néhányat. (A képaláírások között fedeztem fel – bár vadásztam rájuk – az egyetlen, kisebbfajta hibát: a *Lohengrin* 1999-es bayreuthi Keith Warner-rendezésében a címszereplő a végén nem a „messze-ségben” tűnik el, mint írva van, hanem a föld alatti, sírszerű mélységben a színpad előterében, ami hozzátartozott az előadás lényegéhez, az éterikusságától megfosztott Grál-lovag tragédiájához.)

A képanyag egyébként a könyv egyik erőssége: régi és új fotókon kívül a korabeli Wagner-karikatúrák sokaságával is megismertet.

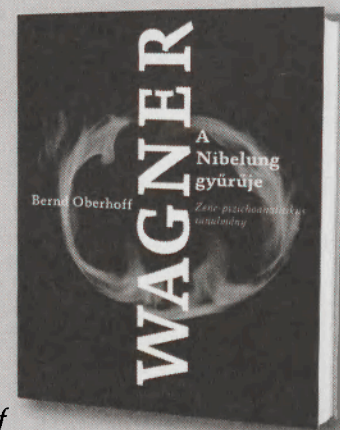
Az egyes operákról szóló fejezetek közé általános életrajzi, szellemi és „különlegességi” témák ékelődnek, úgymint Wagner forradalmisága, üldöztetése és diadalmenete, a nőkhöz, barátokhoz, ajnázókhoz, támogatókhoz való viszony – különös tekintettel II. Lajos bajor királyra, aki mai értékben számolva négy-millió eurót költött rá –, továbbá olyan specialitások, mint vonzódása a selyemhez és a szaténhoz, ami öltözködési különködésében is megnyilvánult. Bő ismertetést kapunk a zeneszerző kiállhatatlan természetéről, rigolyáiról, dölyfösségéről és alázatosságáról, mondhatni, megismerjük mint embert. És persze mint híres antiszemitát. Erről külön fejezet tájékoztat, tárgyilagosan, kerülve mind a vádbeszédet, mind az apológiát. Ebben a tekintetben az a legérdekesebb, amit Millington arról ír, hogy *műveiben* Wagner lényegileg nem volt antiszemita, annak ellenére, hogy egyes szereplői (Mime, Beckmesser) zsidós vonásokat viselnek, bizonyos darabjaiban pedig (*A nürnbergi mesterdalnokok*, *Parsifal*) a „németiség” és a „kereszténység” mítosza révén (bár a *Parsifal* legalább annyira buddhista, mint amennyire keresztény) van jelen az antiszemizmizmus, nem „ideológiai kényszerképzetként”. Wagner soha nem ábrázolt *egy az egyben* zsidókat, ennél ő sokkal „emelkedettebbnek” érezte magát. Ez persze nem menti, hogy antiszemita nézeteket vallott, ami az ő korában egyébként igen elterjedtnek számított a legelőkelőbb szellemi körökben is. Nem érdemes sorolni a „nagy neveket”, de azért említsük meg közvetlen környezetéből legodaadóbb feleségét, Cosima Lisztet, akinek zsigeri zsidógyűlöletéhez képest – Millington szerint – Wagner sofft kezdőnek

nevezhető. Hogy Liszt Ferencről ne beszéljünk. (Millington nem is beszél, de azért tudjuk, amit tudunk. Wagner sokat tanult csodált apósától.)

Mai szemmel az egyik legizgalmasabb fejezet Bayreuthról szól. Ebben a bajor kisvárosban építette föl Wagner operáinak görög mintájú szentélyét, amely jelenleg is a hívők zarándokhelye. (A radikális operajátszás iránti valódi elkötelezettség is vannak *köztünk*.) A „Zöld Domb” kezdettől fogva a művészeti és politikai csaták színhelye volt, ami a hitlerizmus alatt kulminált. Erről ugyan önálló, kitűnő könyv íródott és jelent meg magyarul is (Brigitte Hamann: *Winifred Wagner, avagy Hitler és Bayreuth*, Európa, 2005), de Millington kiegészíti néhány azóta felbukkant adalékkal. A dokumentumok jelentős része azonban ma is elzárva dekkol Winifred Wagner unokája, Amélie müncheni lakásán, ahová a nagymama egy autóba pakolva menekítette 1976-ban. Abból még sok érdekes előkerülhet egyszer, ha a marakodó dinasztia belvillongásain fölülkerekedik az egyetemes kulturális érdek.

A jelen pillanatban fontosabb ennél, amit a legutóbbi évek örökösödési és színházesztétikai háborúskodásáról megtudunk. Ebben a tekintetben a leginkább megnyugtató, hogy egyelőre még nyeregben van a fiatalabb dedunoka-nemzedék képviselője, Katharina Wagner – a magyar operai vaskalaposok szemében egyike az operajátszás patás ördögeinek –, aki féltés-vérével együtt dedapja művészi szellemében, az örökös megújulás jegyében vezeti a Játékokat.

Barry Millington:
Richard Wagner - Bayreuth varázslója.
Rózsavölgyi és Társa, 2013.

Bernd Oberhoff
Richard Wagner
A Nibelung gyűrűje
Zene-pszichoanalitikus tanulmány

Neuroline Kiadó
432 oldal, 6300 Ft

Könyvrendelés: ring@neuroline.hu